

Pestovanie cukrovej repy na Slovensku

SUGAR BEET GROWING IN SLOVAKIA

Robert Kovács, Eva Tomkuljaková – Zväz pestovateľov cukrovej repy Slovenska

Priekopníkom pestovania cukrovej repy na Slovensku, ba dokonca v celom Uhorsku bol prešovský lekárnik J. Samuel Gertinger (1754–1813). Podrobne preštudoval práce zahraničných pestovateľov cukrovej repy a na ich základe začal v roku 1801 pestovať v Prešove cukrovú repu. Osivo cukrovej repy mu dodal nestor slovenského poľnohospodárstva Samuel Tešedík.

Prvé pokusy s pestovaním cukrovej repy boli zaznamenané v okolí Kežmarku a Levoče, teda v severných častiach Slovenska. Za obdobie udomácnenia pestovania cukrovej repy na Slovensku je možné považovať roky 1830–1840 a centrum jej pestovania sa presunulo na juhozápadné Slovensko, na územie Nitrianskej a Bratislavskej župy. Po Rakúsko-Uhorskom vyrovnaní bol zaznamenaný nový rozmach cukrovarníckeho priemyslu na Slovensku. V jednotlivých regiónoch boli budované malé cukrovary, produkcia cukru v nich trvala v niektorých prípadoch len krátke obdobie.

Po rozpade rakúsko-uhorskej monarchie a vzniku Československej republiky bolo na území Slovenska deväť cukrovarských závodov, k týmto pribudli v rokoch 1924–1927 tri ďalšie cukrovary a v Československej socialistickej republike boli postavené ďalšie dva spracovateľské závody. Od roku 1965 až do transformácie v roku 1989 pracovalo na Slovensku desať cukrovarov a pestovalo sa viac ako 50 tis. ha cukrovej repy. Najvyššiu výmeru cukrovej repy sme na Slovensku zaznamenali v sedemdesiatych rokoch minulého storočia. Prehľad pestovateľskej plochy, úrody buliev a cukornatosti po pentádach je uvedený na obr. 1. a 2.

Zmeny hospodárskej politiky po roku 1989 sa nevyhli ani cukrovarníckemu priemyslu v Československu, rozpadli sa pôvodné podnikateľské štruktúry a dali podnet na vznik nových. V tomto období bolo na území Slovenskej republiky funkčných 10 cukrovarov, ktoré sú zoradené podľa roku vzniku (druhým údajom je rok ukončenia produkcie):

- Šurany (1854–1999),
- Sládkovičovo (1868 – 2000),
- Trnava (1868–2004),
- Pohronský Ruskov (1894–1992),
- **Trenčianska Teplá** (1901–),
- **Sereď** (1907–),
- Trebišov (1912–1997),
- Nitra (1927–1992),
- Rimavská Sobota (1960–2006),
- Dunajská Streda (1970–2006).

V roku 1992 Cukrovary v Nitre a Pohronskom Ruskove boli navrhnuté do likvidácie a celkový počet sa znížil na osem. Transformačný proces

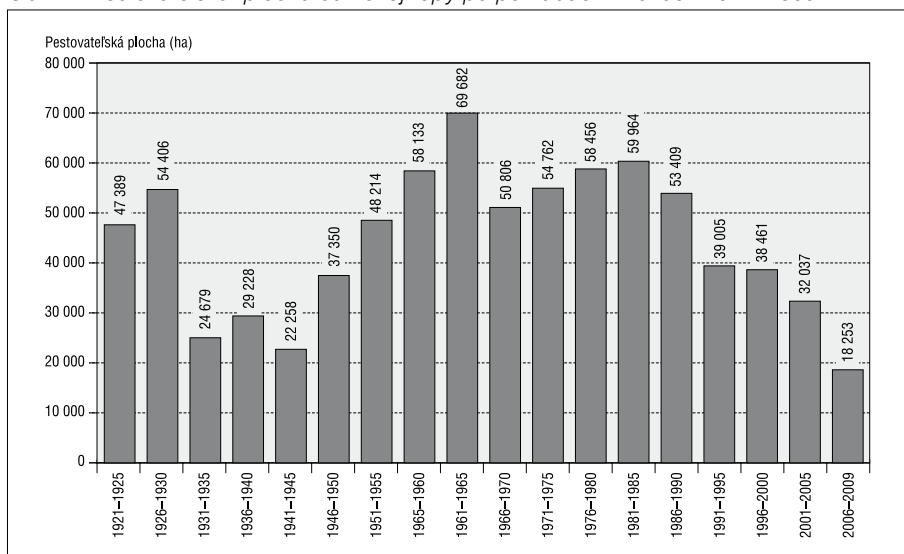
prebiehal naďalej po osamostatnení Slovenskej republiky v roku 1993 a poznamenal aj produkciu cukrovej repy a cukru. Pestovanie cukrovej repy sa stalo neefektívnym a dochádzalo k sústavnému poklesu ceny i napriek tomu, že sa náklady na tonu produkcie zvyšovali. Od pestovania cukrovej repy odstúpili viacerí pestovatelia a výmera v roku 1994 dosiahla len na 32 100 ha.

Zmena vlastníckych vzťahov a konkurenčný boj medzi spracovateľmi koncom deväťdesiatych rokov priniesli oživenie a hlavne sa oveľa viac pozornosti začalo venovať základnej surovine na produkciu cukru. Po rokoch poklesu a stagnácie sa od v roku 1996 začala pestovateľská plocha zvyšovať a maximálnu výmeru dosiahla v roku 1997, keď plochy predstavovali 48 300 ha.

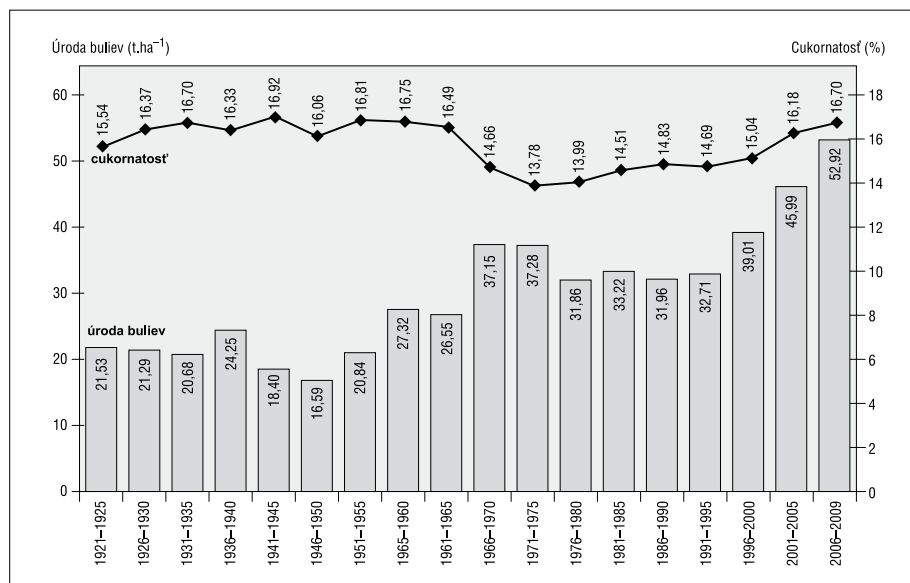
V tomto období sa cukrová repa pestovala na 3 % výmery poľnohospodárskej pôdy, prevažne v západoslovenskom kraji (približne 80 %), kde sú pre jej produkciu najvhodnejšie pôdno-klimatické podmienky, v stredoslovenskom kraji 9 % a vo východoslovenskom kraji 11 %. Rozdelenie bolo takmer v súlade výmerou jednotlivých skupín pôdy pre pestovanie cukrovej repy v regiónoch Slovenska, ako to uvádzajú údaje na obr. 3.

Po uzatvorení cukrovaru v Trebišove v roku 1997 sa znížil aj podiel pestovania cukrovej repy na východe Slovenska, len veľmi malý podiel produkcie cukrovej repy z tohto regiónu sa spracovával v cukrovare v Rimavskej Sobote. Pestovanie cukrovej repy na východnom Slovensku bolo definitívne ukončené v roku 2002 z dôvodu veľmi zložitých logistických podmienok. V roku 2003 sa už cukrová repa pestovala prevažne na západe Slovenska. Pre nedostatok suroviny na ekonomickú kampaň ukončili v roku

Obr. 1. Pestovateľská plocha cukrovej repy po pentádach v rokoch 1921–2009

Obr. 2. Úrody buliev a cukornatost' po pentádách v rokoch 1921–2009

1999 činnosť cukrovary v Šuranoch a Sládkovičove. Pestovatelia cukrovej repy dodávajúci do týchto cukrovarov boli v rámci optimalizácie rajónov prerozdelení do funkčných cukrovarov.

Ešte pred zahájením reformy v roku 2006 bola v roku 2004 ukončená produkcia v cukrovare v Trnave, celú kvótu bieleho cukru a tiež právo dodávky prebral cukrovar v Trenčianskej Teplej, ktorý prešiel v roku 2005 rozsiahlou rekonštrukciou a kapacita spracovania sa zvýšila na 5 500 ton cukrovej repy za deň. Rovnakým spôsobom postupovala v januári 2006 spoločnosť Slovenské cukrovary, keď presunula kvótu bieleho cukru z Rimavskej Soboty do Sereďe. Pestovatelia z rajónu Rimavskej Soboty mali možnosť dodávať cukrovú repu na spracovanie do Sereďe. V roku 2006 ju ešte využili a v roku 2007 sa cukrová repa z toho regiónu úplne vytratila.

Slovenská republika pred vstupom do EÚ nemala kvótovaný systém na cukor, kontrahovalo sa také množstvo repy, ktoré boli cukrovary schopné spracovať počas kampane.

Pri vstupe do EÚ vynegociovalo Slovensko kvótu bieleho cukru v celkovej výške 207 432 ton, z toho 189 760 ton kvóty A a 17 672 ton kvóty B. Táto kvóta bola pomerne rozdelená na tri spoločnosti:

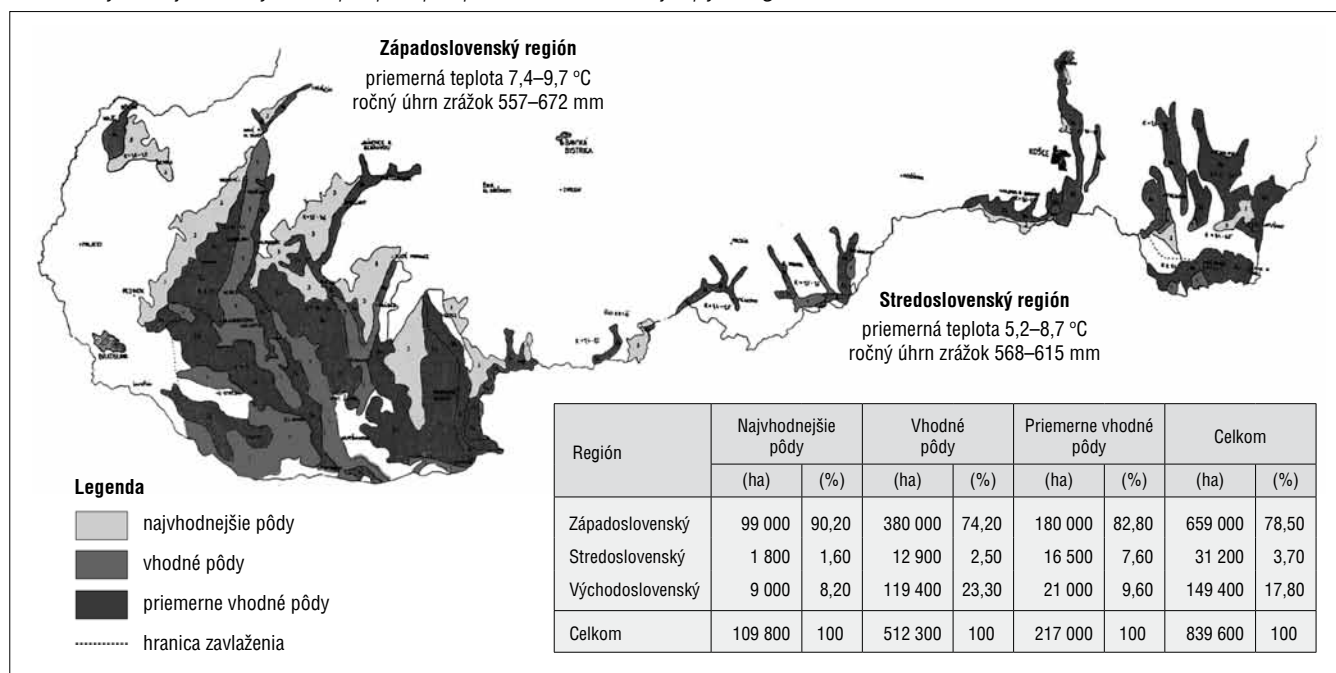
- Eastern Sugar Slovensko, a. s.,
- Považský cukor, a. s. (výrobné závody Trenčianska Teplá a Trnava),
- Slovenské cukrovary, a. s. (výrobné závody Sereď a Rimavská Sobotka).

Po vstupe do EÚ 1. mája 2004 začal v hospodárskom roku 2004/05 trh s cukrom na Slovensku podliehať nariadeniam o spoločnej organizácii trhov s cukrom EÚ. Už 6. decembra

2004 bola podpísaná Odvetvová dohoda medzi Slovenským cukrovarníckym spolkom a Zväzom pestovateľov cukrovej repy Slovenska, ktorá riešila rámcové podmienky nákupu suroviny a v neposlednom rade tiež rozdelenie práva dodávky cukrovej repy. V zmysle tejto dohody vznikli pri jednotlivých cukrovaroch Zmiešané komisie, zložené zo zástupcov pestovateľov a spracovateľov, úlohou ktorých bolo zabezpečovať plnenie podmienok Odvetvovej dohody.

Na základe historických dodávok z predchádzajúcich rokov boli pestovateľom dodávajúcim cukrovú repu do vyššie uvedených cukrovarov rozdelené práva dodávky cukrovej repy potrebnej na produkciu kvóty Slovenskej republiky. Jedným z dôvodov takéhoto postupu bolo, že po vstupe do EÚ cukrová repa bola jedinou plodinou, pre ktorú platili rovnaké podmienky

Obr. 3. Výmera jednotlivých skupín pôd pre pestovanie cukrovej repy v regiónoch Slovenska a ich klimatická charakteristika

nákupu vo všetkých členských štátoch EÚ. V porovnaní s cenami v predchádzajúcich rokoch sa stala veľmi lukratívnou plodinou. V roku 2005 každý pestovateľ dostal tzv. certifikát s právom dodávky.

V roku 2005 bolo množstvo 1 437 635 ton cukrovej repy, potrebné na produkciu kvóty v zmysle vyššie uvedených podmienok, rozdelené 387 pestovateľom, ktorí dostali certifikát s právom dodávky, a ich rozdelenie podľa krajov je uvedené v tab. I. a na obr. 4. Ako vyplýva z tabuľky a obrázku, posunulo sa takmer 97 % pestovania cukrovej repy na západné Slovensko na najvhodnejšie lokality. Táto skutočnosť sa prejavila na výsledkoch pestovania cukrovej repy, keď sa výrazne znížila pestovateľská plocha potrebná na produkciu 1 tony bieleho cukru (obr. 5.).

Až do roku 2005 sa na Slovensku výmery pohybovali nad hranicou 30 000 ha. Ako sme uviedli, pestovanie cukrovej repy v SR po vstupe do EÚ prechádzalo intenzifikáciou, priemerná úroda sa zvýšila takmer na priemer štátov EÚ a v prvých dvoch rokoch členstva v EÚ sa vyprodukoval aj mimokvótvý cukor. Dôsledkom toho sa v roku 2006 znížila výmera potrebná na pestovanie cukrovej repy určenej na produkciu kvóty na 27 600 ha.

Výhody vyplývajúce z trhového poriadku EÚ využívali pestovatelia nových členských štátov iba dva hospodárske roky. Siahodlhé diskusie o reforme spoločného trhu s cukrom v EÚ sa začali naplno rozvíjať po predložení návrhu reformy v júni roku 2005. V novembri 2005 prijala rada ministrov podmienky reformy, ktorá drasticky znížila ceny cukru a cukrovej repy a ponúkala v rámci reštrukturalizácie za ukončenie produkcie cukrováru finančnú náhradu.

Ako blesk z jasného neba prišla v druhom roku reštrukturalizácie správa o ukončení produkcie v najmodernejšom cukrovare na Slovensku v spoločnosti Eastern Sugar Slovensko. Národná kvóta Slovenska sa od roku 2007 znížila o 70 133 ton a pestovanie cukrovej repy bolo nútených ukončiť sto pestovateľov cukrovej repy. Znamená to, že v roku 2007/08 sa pestovateľská plocha znížila o 10 000 ha.

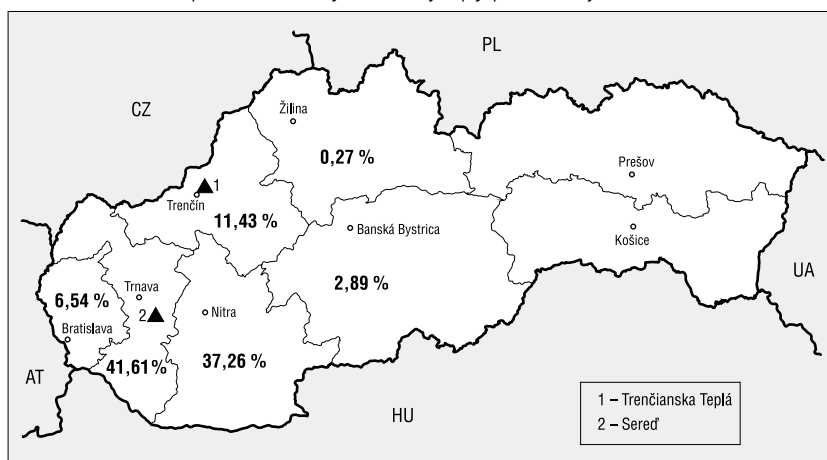
Aj napriek vyhláseniu EK, že sa počas trvania reformy nebude realizovať žiadna revízia pristúpilo sa na základe nenaplnených predstáv o výške vrátenej kvóty začiatkom roku 2007 k úprave nariadenia. Právo vrátiť kvótu sa posunulo aj na pestovateľov a zároveň v roku 2008/09 dostali pestovatelia dodatočnú platbu 237,50 eur na tonu bieleho cukru. „Lukratívna ponuka“ EK na ukončenie produkcie cukrovej repy a v neposlednej miere enormný nárast cien ostatných komodít spôsobil, že sa zo sladkej princeznej polí stala na Slovensku Popoluška.

Pestovatelia požadovali rovnaké podmienky nákupu ako mali pestovatelia v domovských

Tab. I. Rozdelenie práva dodávky cukrovej repy podľa krajov

Kraj	Počet pestovateľov	Podiel na práve dodávky		Výmera na pestovateľa (ha)
		(%)	(t)	
Bratislavský	22	6,54	94 010	96,54
Trnavský	140	41,61	535 651	88,80
Nitriansky	112	37,26	598 159	100,80
Trenčiansky	61	11,43	164 294	49,40
Žilinský	2	0,27	3 907	55,50
Banskobystrický	50	2,89	41 614	37,13
Celkom	387	100,00	1 437 635	–

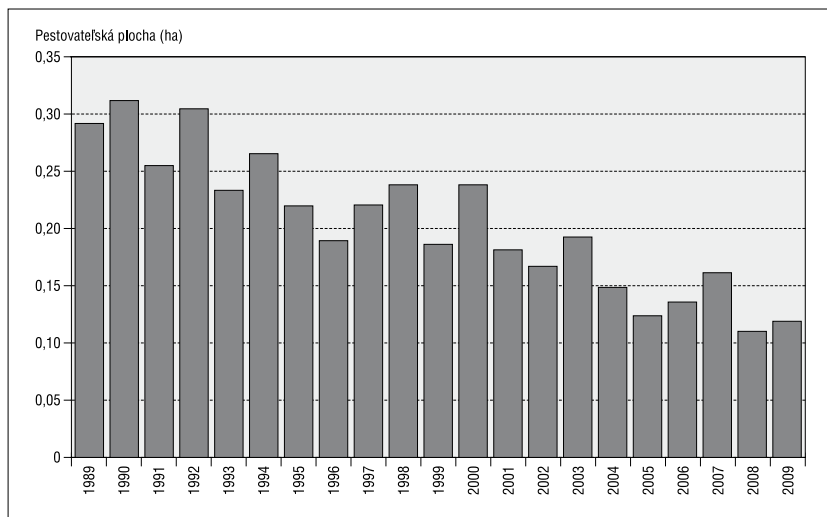
Obr. 4. Podiel na práve dodávky cukrovej repy podľa krajov

krajinách investorov. Diskusie trvali veľmi dlho a predstavy pestovateľov sa nenaplnili. Situácia sa napokon vyriešila najkrajnejším spôsobom, ktorým bolo vrátenie časti kvóty.

Výhodnejšie cenové ponuky u ostatných komodít, žiadali pestovatelia zohľadniť aj pri cenách cukrovej repy. Producenti cukru neboli ochotní v plnej miere naplniť požiadavky pestovateľov

Obr. 5. Pestovateľská plocha potrebná na produkciu 1 tony bieleho cukru

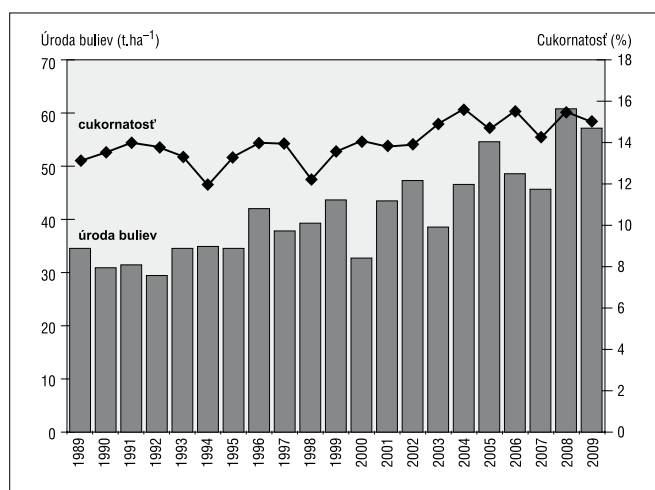
Tab. II. Výsledky pestovania cukrovej repy na Slovensku v rokoch 1989–2009

Rok	Výmera cukrovej repy (ha)	Priem. úroda buliev (t.ha ⁻¹)	Produkcia buliev (t)	Cukornatosť (%)	Produkcia polar. cukru (t.ha ⁻¹)	Úroda bieleho cukru (t.ha ⁻¹)	Produkcia bieleho cukru SR (t)
1989	54 600	34,36	1 876 000	14,5	4,4	3,43	187 600
1991	51 300	30,82	1 581 000	14,98	4,61	3,22	165 600
1991	48 300	31,10	1 502 130	15,50	4,82	3,95	191 000
1992	45 200	29,40	1 328 880	15,30	4,50	3,30	149 000
1993	32 300	34,30	1 107 890	14,80	5,08	4,30	139 000
1994	32 100	34,60	1 110 660	13,20	4,57	3,80	122 000
1995	34 300	34,30	1 176 490	14,70	5,04	4,57	156 898
1996	42 600	41,90	1 784 940	15,50	6,49	5,37	226 332
1997	48 300	37,80	1 825 740	15,40	5,82	4,57	220 657
1998	35 123	39,18	1 376 037	13,57	5,32	4,23	148 571
1999	35 749	43,62	1 559 505	15,05	6,56	5,43	193 951
2000	30 535	32,50	992 278	15,61	5,08	4,21	128 790
2001	31 616	43,34	1 370 325	15,34	6,65	5,57	176 191
2002	30 497	47,19	1 428 667	15,40	7,27	6,07	183 692
2003	31 594	38,44	1 214 473	16,54	6,36	5,23	165 300
2004	34 215	46,49	1 590 661	17,36	8,07	6,81	233 004
2005	32 263	54,50	1 758 735	16,27	8,87	8,19	264 118
2006	27 604	48,35	1 334 738	17,20	8,32	7,43	205 151
2007	18 949	45,52	862 684	15,79	7,19	6,29	118 988
2008	11 026	60,65	667 139	17,21	10,44	9,24	101 846
2009	15 887	57,14	904 795	16,60	9,50	8,51	135 219

a pristúpilo sa k druhému kroku reštrukturalizačného procesu pre rok 2008/09 tak, aby podiel Slovenska na reštrukturalizačnom procese bol vyšší ako 50 %. Takýmto spôsobom chceli pestovatelia získať pomoc spoločnosti, ktorá sa poskytuje počas piatich rokov na zmiernenie účinkov reštrukturalizácie a dúfali, že sa pomocou tejto platby podarí stabilizovať pestovanie cukrovej repy.

Platná legislatíva v EÚ pri vyplácaní priamych platieb v nových členských krajinách, ktoré zvolili systém SAPS stanovuje, že všetky prostriedky vyplývajúce z nárokov pestovateľov

Obr. 6. Úroda buliev a cukornatosť cukrovej repy na Slovensku v rokoch 1989–2009

sumarizovať do balíka priamych platieb a vyplatiť na výmeru poľnohospodárskej pôdy.

Členské štáty, ktoré znížia kvótu na cukor o viac ako 50 %, môžu podľa platnej legislatívy EÚ udeliť dočasnú štátnu pomoc.

Štátna pomoc je však podmienená súhlasom Európskej komisie, o ktorý Ministerstvo pôdohospodárstva požiadalo a 9. júla 2009 tento súhlas Európska komisia udelila. Štátna pomoc sčasti nahradila pestovateľom v rokoch 2008 a 2009 pomoc spoločnosti.

Po ukončení reštrukturalizačného procesu malo Slovensko v hospodárskom roku 2008/09 národnú kvótu v celkovej výške 112 319,5 ton bieleho cukru a pestovateľom ostalo právo dodávky 802 282 ton cukrovej repy štandardnej kvality pre dva cukrovary Považský cukor, a. s., v Trenčianskej Teplej a Slovenské cukrovary, s. r. o., Sereď.

Neistá budúcnosť pestovania cukrovej repy mnohých pestovateľov v roku 2008 odradila, podmienky z vyjednávania prišli neskoro, nakoľko pestovatelia dali prednosť iným plodinám, ktorých cena sa v niektorých prípadoch zdvojnásobila. Výsledkom tohto procesu bola najnižšia výmera cukrovej repy v histórii Slovenska 11 026 ha. Z tejto plochy nebolo možné naplniť v plnej miere národnú kvótu a Slovensko bolo odkázané na dovoz suroviny zo zahraničia.

V roku 2009 sa karta obrátila, rapidný pokles cien obilnín a olejní a výsledky dosiahnuté pri pestovaní cukrovej repy boli dôvodom, že sa pestovatelia s právom dodávky vrátili k pestovaniu cukrovej repy. Pestovateľská plocha sa zvýšila na 15 887 ha a produkcia cukrovej repy postačovala na výrobu kvótovaného cukru.

Pestovanie cukrovej repy v neposlednom rade ovplyvňujú dosiahnuté výsledky. Ako je uvedené vyššie, posun pestovania cukrovej repy do optimálnych podmienok, ako aj intenzifikácia pestovania viedli k zvýšeniu úrody buliev o takmer o 50 % a tiež k miernemu zvýšeniu cukornatosti. Pri hodnotení týchto parametrov nie je možné opomenúť skutočnosť, že už v roku 1990 bol na Slovensku zistený výskyt rizómie, ktorý negatívne ovplyvnil výsledky pestovania v lokalitách výskytu. Postupne sa začali na lokalitách s výskytom rizómie na Slovensku pestovať tolerantné odrody a od roku 2002 sa prešlo výlučne na pestovanie týchto odrôd.

Prehľad výsledkov pestovania cukrovej repy v rokoch 1989–2009 je uvedený v tab. II. a na obr. 6.

Pre zaujímavosť je možné porovnať výsledky pestovania po vstupe do EÚ a priemernými hodnotami vypočítanými z jedennásročných údajov, ktoré boli dosiahnuté počas samostatnosti Slovenskej republiky (1993–2003). Výsledky jednotlivých parametrov dosiahnuté v rokoch po vstupe do EÚ sú porovnané na tento priemer a vyjadrené v relatívnych percentách v tab. III. a na obr. 7. a obr. 8. Je zrejme, že sa výrazne zvýšili jednotlivé parametre pestovania cukrovej repy, úroda buliev a cukornatosť, dôkazom čoho je zvýšenie úrody bieleho cukru z 1 ha o takmer 100 %. Ako vyplýva z obr. 8., výmera cukrovej repy sa znížila na 57 % v porovnaní s výmerou v predvstupových rokoch, produkcia cukru však dosiahla 80 %.

Cukrovú repu v roku 2010 zasialo 188 pestovateľov na výmere 17 865 ha a je predpokladom na naplnenie národnej kvóty

Slovenskej republiky z domácej produkcie a produkcie časti cukru mimo kvóty.

Pestovatelia cukrovej repy majú zabezpečenú istotu pestovania cukrovej repy do ukončenia platnosti spoločnej organizácie trhov s cukrom EÚ v roku 2014/2015, súčasťou ktorého sú národné kvóty, minimálna cena a čiastočná ochrana spoločného trhu. Ako bude fungovať spoločná organizácia trhov s cukrom po tomto termíne, je otázkou ďalších nekonečných rokovanií.

Súhrn

Vývoj pestovania cukrovej repy a výroba cukru sú dve strany tej istej mince. O počiatku 30-tych rokov 19-ho storočia až po dnešok sú tieto činnosti vzájomne spojené. Je to dané charakterom suroviny a výrobku. Vývoj pestovania cukrovej repy a jej kvalitatívne parametre sú závislé na využití najnovších pestovateľských poznatkov, pôdno-klimatických podmienok, pestovateľských znalostí, ľudského zanietenia a ekonomických podmienok. Vývoj bol nerovnomerný. V druhej polovici 20-ho storočia kvalitatívne parametre cukrovej repy (cukornatosť, hektárové úrody) boli na veľmi nízkej úrovni, môžeme hovoriť o kríze v pestovaní cukrovej repy. Po roku 1989 sa táto situácia začala meniť (bol potrebný čas na adaptáciu) a v súčasnej dobe môžeme konštatovať, že pestovatelia cukrovej repy na Slovensku sú rovnako úspešní ako ich konkurencia.

Kľúčové slová: cukrová repa, úrody buliev, cukornatosť, Slovensko, pestovateľ, cukrovar, pestovateľský región.

Zdroje: archív Zväzu pestovateľov cukrovej repy Slovenska.

Kovács R., Tomkuljaková E.: Sugar Beet growing in Slovakia

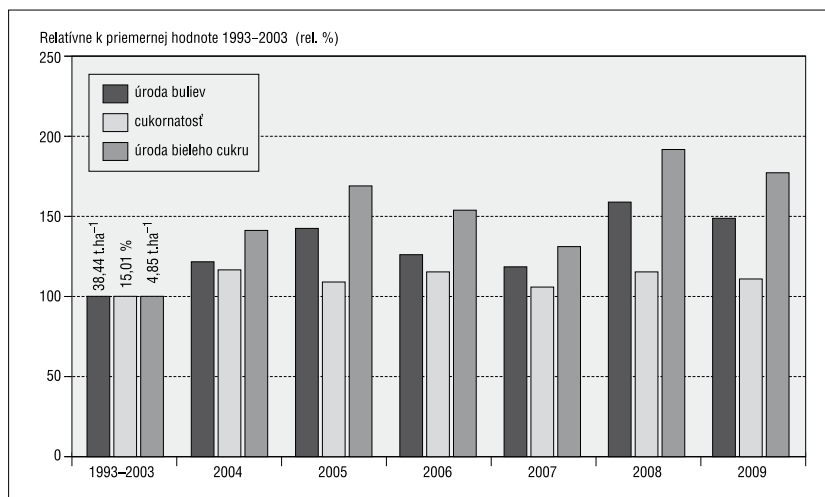
The development of the sugar beet growing and sugar production equals two sides of the same coin. Since the beginning of 30th years of 19th century until present, these activities are mutually connected. It is given by the character of the raw material and the product. The development of the sugar beet growing and its qualitative parameters depend on the utilization of the latest silvicultural findings, soil-climate conditions, silvicultural knowledge, human enthusiasm and economic conditions. The development was uneven. In the second half of the 20th century, the qualitative parameters of the sugar beet (sugariness, hectares of crops) were on a very low level, we can talk about the crisis in the sugar beet growing. After year 1989 this situation began to change (time was necessary for the adaptation) and at present we may state that the sugar beet cultivators in Slovakia are equally successful as their competition.

Key words: sugar beet, beetroot yield, sugar content, growers, Slovakia, sugar factory, sugar beet area.

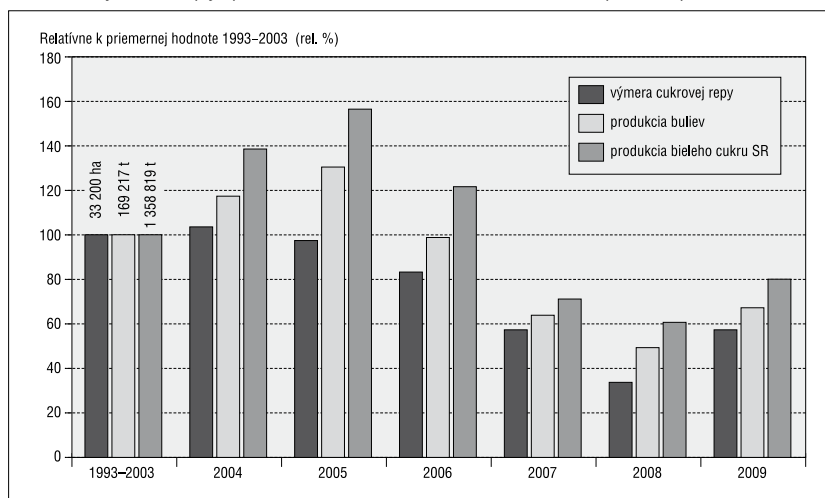
Tab. III. Výsledky pestovania dosiahnuté v rokoch po vstupe do EÚ

Rok	Výmera cukrovej repy (ha)	Priem. úroda buliev (t.ha ⁻¹)	Produkcia buliev (t)	Cukornatosť (%)	Produkcia polar. cukru (t.ha ⁻¹)	Úroda bieleho cukru (t.ha ⁻¹)	Produkcia bieleho cukru SR (t)
1993–2003	33 200	38,44	1 358 819	15,01	5,84	4,85	169 217
Relatívne k priemernej hodnote 1993–2003 (rel. %)							
1993–2003	100	100	100	100	100	100	100
2004	103	121	117	116	138	140	138
2005	97	142	129	108	152	169	156
2006	83	126	98	115	142	153	121
2007	57	118	63	105	123	130	70
2008	33	158	49	115	179	191	60
2009	57	149	67	111	163	175	80

Obr. 7. Úroda buliev, úroda bieleho cukru a cukornatosť v rokoch po vstupe do EÚ

Obr. 8. Výmera repy, produkcia buliev a bieleho cukru SR po vstupe do EÚ

Kontaktná adresa – Contact address:

Ing. Eva Tomkuljaková, Zväz pestovateľov cukrovej repy Slovenska, Radlinského 1, 920 01 Hlohovec, Slovensko, e-mail: zp.cukrovarepa@stonline.sk